

AÇIKLAMALI YUNUS EMRE SÖZLÜĞÜ'NE DAIR

Dervîş Yunus bu sözü eğri büğrü söyleme

Hayati DEVELİ

Türkiye Türkçesinin en önemli metinlerinden biri şüphesiz Yunus Emre'nin *Dîvân*'ı ve *Risâletü'n-nushiyye* isimli eserleridir. Türkçenin bir edebî dil olarak gelişmeye başladığı bir dönemde kurucu metinler olarak ortaya çıkan bu eserlerin filolojik neşirlerinin ve bunlara dayalı dil çalışmalarının yapılamamış olması Türkiye'deki Türkoloji çalışmalarının önemli eksiklerindedir. Eksikliğin sebeplerinden biri bu eserlerin kendi dönemlerine veya nispeten yakın bir döneme ait nüshalarının bulunmayışı, sonraki dönemlere ait olan metinlerin ise birçok filolojik problem taşıması; bir diğeri de yapılan çalışmaların filolojik kriterlere dayalı olarak yapılmamış olmasıdır. Cumhuriyet Dönemi kimlik kurma çalışmalarının verimli bir kaynağı olarak Yunus Emre yeniden keşfedilince “yağmalanan bir kovan” gibi *Dîvân* ve *Risâletü'n-nushiyye* vulgarize edilerek yayımlanmış; Yunus Emre'nin kimliği, hatta mezarı gibi, eseri de anonimleşmiştir. Bugün ne yazık ki, Yunus Emre'nin eserlerinin gerek dil bilgisi gerekse söz varlığı yönünden dil tarihi incelemelerinde kullanılması zorlaşmıştır.

2014 yılında Yunus Emre ve eserleri, tesirleri üzerine üç önemli çalışma yapıldı. Bunlardan birincisi, Cumhuriyet Dönemi'nde Yunus Emre'nin Anadolu'ya ve halk kültürüne dayalı bir Türk imgesi oluşturmada nasıl kullanıldığının tarihini anlatan bir metindir. Beşir Ayvazoğlu'nun kaleme aldığı *Yunus Ne Hoş Demişsin: Cumhuriyet Sonrası Yunus Emre Yorumları* isimli kitap Kapı Yayınlarından çıktı (İstanbul 2014). Bu kitapla ilgili okuma notlarımı İnternet ortamında yayımlamıştım:

(<http://hayatideveli.blogspot.com.tr/2014/04/yunus-ne-hos-demissin.html>).

İkinci eser, Yrd. Doç. Dr. İdris Nebi Uysal tarafından hazırlanan çalışmadır: *Yunus Emre Divanı (Karaman Nüshası)*, (Kesit Yayınları, İstanbul 2014). Uysal, bu çalışmasında *Yunus Emre Divanı*'nın Karaman nüshasını ele almış; eserini dil incelemesi, metin ve sözlük bölümlerinden oluşturmuştur. Bu yayın, ileride gerçek bir filo-

lojik neşre ulaşmak için atılması gereken adımlardan birini oluşturmuştur. Bu nüshanın tarihlendirilmesi sadece paleografik özelliklere dayalı olarak yapılmış olup kâğıt ve filigran üzerinde (asıl nüshaya ulaşılamayıp mikrofilm üzerinden çalışmak zorunda kalınmasından dolayı) durulamamış olması önemli bir eksiklikse de yapılan çalışmanın değerini azaltmaz.

Üçüncü eser ise, Nurettin Albayrak tarafından hazırlanan *Gönül Çalab'ın Tahtı: Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü* (Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, 992 s.) isimli çalışmadır. Yazımızın konusu, işbu eserin değerlendirilmesidir.

Eser veya yazar temalı sözlükler, söz konusu eser ve yazarın derinliğine anlaşılabilmesi açısından son derece önemlidir. Temeldeki köşe taşlarıyla ilgili bu kabil sözlükler, incelemeler artmadıkça bir medeniyetin ileriye doğru yürüyüşünü sürdürmesi imkânsızdır. Elimizdeki eser, Yunus Emre'nin eserlerinin derinliğine anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla yapılmış gerçek bir emek mahsulüdür. Ne var ki, bu emek semereli olmuş mudur, sorusuna cevap vermek gerekir. Kanaatimce, en başta ifade etmeye çalıştığım sebeplerden ötürü, böyle bir semere beklemek muhaldir, zira sıhhati sabit olmayan bir metnin sözlüğü de yapılamaz. Önce, “bizim Yunus” deyip durduğumuz zatın kendi eserini kendi diliyle ortaya koyacağız ki, hem felsefi, hem filolojik, hem de edebî değerlendirmelerimizde sağlam bir zemine dayanalım. Sözlükçünün önünde böyle bir metin olmadığı için, ortaya konulan emek ne kadar büyük olursa olsun, ondan semere beklemek hayal olur.

Nurettin Albayrak'ın önünde bulunan metinleri Yunus Emre'ye ait ve doğru olarak kabul etmiş olduğunu varsaysak da önümüzde duran yaklaşık bin sayfalık çalışmanın, kendisine verilen emeğin gerçek bir mahsulü olduğunu kabul edemeyiz. Hatta, profesyoneli olduğumuz bir alanın yüklediği sorumlulukla ifade etmek isterim ki bu çalışma Yunus Emre'nin anlaşılmasına, yanlış anlaşılmasına sebep olabilecek pek çok usul ve bilgi hatasını barındırmaktadır ve hiçbir ehli-vukufun incelemesinden geçmeden yayımlanması da Dergâh Yayınları için ağır bir kusur olmuştur.

Eserde iki temel yanlış alanı vardır. Bunlardan birincisi sözlük bilimi usulü ile ilgilidir. İkinci husus ise bilimsel yanlışlar, eksikler ve dikkatsizliklerle ilgilidir. Bu kanaatimi bazı örneklerle açıklamaya çalışacağım.

1. Usul

N. Albayrak, eserini ansiklopedik bir sözlük olarak tasarlamış; başlıktaki “Açıklamalı” ibaresi de bunu ifade ediyor. Bu faydalı bir yaklaşımdır, ancak burada maddelerin genişliği tutarlı bir ölçüye sahip değildir. Mesela, *Hüseyn* maddesi 3,5 sayfa

iken, *Muhammed* maddesinin 1 sayfa, *Allah* maddesinin 6 satır olması böylesi bir oransızlıktır. Bu maddelerde sadece *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nden (DİA) yararlanılmış olması da bir zaaftır. Albayrak'ın söz konusu ansiklopediye epeyce katkı sağladığını bilmekle birlikte her maddeyi oradan geniş geniş yazmanın ilmî bir usul olmadığını düşünüyoruz. Günümüzde DİA'ya İnternet üzerinden ulaşma imkânı da vardır; bu durumda yapılması gereken oradaki Madde başlarının genişçe özetlenmesi değil, Yunus Emre'nin eserlerinde bu kavram veya isimler nasıl geçiyor, bunu değerlendirmektir. Bu ise yapılmamış; üç sayfa açıklanan bir kelimeye sadece bir örnek verilmiştir.

Elimizdeki sözlüğün esas problemi elbette bu değildir. Sözlük bilimi açısından en önemli usul yanlışı, belli bir dönem sözlüğünde madde başı yapılan kelimelere, sonraki dönemlerin anlamlarını da katmaktır. Sayın Albayrak, her kelimenin Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*'ü veya *Kubbealtı Lugati - Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te bulunan bütün anlamlarına kendi sözlüğünde yer vermiştir. Böylece anakronik bir durum ortaya çıkmış, bazı kelimelerde 20'ye yakın anlam verildiği hâlde sadece bir veya birkaç örnekle yetinilmiştir. Yunus Emre'yi okurken, mesela *çevrilmek* kelimesini merak eden bir okuyucu Sayın Albayrak'ın çalışmasına baktığında 13 anlamı olduğunu görececek, örnekteki;

“Günler geçe yıl çevrile üstüme sinlem obrıla

Ten çüriye toprak ola tozan hey dost diyü diyü”

beytindeki kelime için isterse 6. anlamdaki “(film için) Çekimi yapılmak” anlamını kullanabilecektir! Olur mu olur!! Olmazsa, bu anlamlar niçin konmuştur.

Böyle bir sözlükte yapılması gereken, bütün kelimeler tespit edildikten sonra aynı kelimenin farklı anlamları varsa her birinin ayrı ayrı yazılması ve her birinin yine ayrı ayrı örneklendirilmesidir. Bu çalışmadaki en büyük usul hatası budur.

Bir başka örnek de *alkış* kelimesidir. “Ellerin takdir anlamında birbirine çarpılması, bunlardan çıkan ses, Osmanlılarda padişah, sadrazam ve vezirlere yapılan dua” vs. gibi anlamların hepsi anakroniktir. Yunus Emre'nin yaşadığı çağda bir Osmanlı saray hayatı mı vardı ki vezirlere, sadrazamlara dua ediliyor olsun?

Devletlü kelimesi de bu kabildendir: “Osmanlı devletinde vezir, müşir gibi büyük rütbe sahiplerine verilen unvan” anlamı Yunus'un eserleri için anakroniktir. Yunus'un eserlerinde hangi devletlü vezirin adı geçer ki okuyucu bu anlamdan yararlansın? Yunus'ta bu kelime unvan değil, “bahtlı, kutlu” anlamında kullanılmıştır.

Dün kelimesinin anlamları “bir önceki gün, yakın geçmiş zaman, kısa bir zaman önce” olarak verilmiş. Yunus'un hiçbir şiirinde, hatta belki 17. yüzyıla kadar hiçbir metinde bu anlamlar yoktur. Bu anlamların böyle bir dönem sözlüğüne konulmuş olması anakronizmdir.

Sulu “Suyu olan, suyu bol; katı ve kalın olmayan, çok akıcı; içine su katılmış; argo. Yılışık, sırnaşık, cıvık (kimse)” gibi anlamlar verilen kelime

“Benim gönlüm gözüm aşkdan toludur

Dilüm söyler yâri yüzüm suludur”

ve

“Dervişler yüzi sulu görenler olur delü

Bâtını arşdan ulu eve dervişler geldi”

örnekleriyle gösterilmiştir. Buna göre yüzün sulu oluşundan veya dervişlerin yılışık oluşundan mı bahsetmek gerekiyor? Dikkat edilirse her iki örnekte de “yüz sulu”luğundan bahsedilmektedir. *yüzi sulu* tabiri edebiyatımızda başka metinlerde de karşımıza çıkar:

“Ey hayâsı görklü vü yüzü sulu

Kahramânî gözlerindir sürmelü

On sekiz bin âlem üstünden dolu

Dile gelmez vasfın u şânın uhu” (Nesîmî, Tuyuğ, 265)

“Derelüm Edrinenün gonca-i hoş-bûlarını

Jâlelü gül gibi çak şol yüzi sulularını

Nûş idüp bunlar ile Rûmili tolularını

Mest-i lâ-ya 'kıl olalum yakalar çâk idelüm” (Mesihî Dîvânı, Gazel, 155/2)

“Yüzi sulu yalıñ yüzlü bir âfetdür salındukça

Gören kâfir müselmân olur ey şeh rûy-i şemşîrûñ” (Zatî Dîvânı, Cilt, 758)

“Emriyâ jâle-i ter gül ruhunu zeyn itmiş

Hüblar içre kanı ancılayın yüzi sulu” (Emrî Dîvânı Gazel, 419)

“İçi dolu sipahiler ulular

Nice begzâdeler yüzü sulular” (Usûlî Dîvânı, Şehrengiz, 23)

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti'nde (Bakı 1987, s. 248) geçen *üzüsulu*: “Zarf. Biabır olmadan, öz abırını sahlayarak” (haysiyetini ve şerefini koruyarak, utanılacak duruma düşmeden) anlamından yola çıkarak *yüzü sulu* kelimesinin “haysiyetli, şerefli” gibi anlamlandırılması daha uygun olur.

Sevici kelimesinde ise anakronizm nahoş bir duruma sebep oluyor. Kelimenin anlamları “1. Aşık, seven. 2. Eşcinsel kadın” olarak verilmiş. Gerçi ikinci anlamın yanına *jeni* kısaltması da konmuş, ama ne çare! Kendisine verilen ödevi yapmaya çalışan bir lise öğrencisinin örnekteki;

“*Miskin Yûnus’un sermâyesi yokdur ilâhî
İllâ sevicidir seni aşkıyle seveni*”

beytini ikinci anlama göre okumasını kim engelleyebilir?

Sayın Albayrak’ın kabul ettiği usul bütün çalışma için geçerlidir ve yanlıştır. Eser yahut dönem sözlüğü hazırlayan bir musannif, sadece elindeki metni anlamlandırır. Yoksa 20 anlama bir örnek verip örnekteki kelimenin yukarıdaki anlamlardan hangisine ait olduğunu buldurmamak, olsa olsa üniversite giriş sınavı sorusu olabilir; hem de oldukça zor...

2. Düzeltilmesi Gerekenler

Eserdeki düzeltilmesi gereken hususlar birkaç grupta ele alınabilir. Sayın Albayrak iyi bir musannif olmakla birlikte, etimolojik ve filolojik çalışmalar için yeterli donanımına veya metin tecrübesine sahip olmadığı anlaşılıyor. Metinde geçen kelimelerin yanlış değerlendirilmesi sonucu dilde olmayan kelimeler yaratılmış, Eski Türkçe Dönemi’ne ait olan kelimeler veya anlamlar Yunus Emre Dönemi’nin kelimeleriyle karıştırılmış; bazı kelimeler metinde geçmekle birlikte, yine yanlış morfolojik tahliller sonucu başka bir kelime sanılmış ve madde başına alınmamış; kimi kelimelere ise yanlış anlamlar verilmiştir. Bunların bazı örneklerini aşağıda gösterdik.

2.1. Hayalet Kelimeler:

Sadece birkaç sözlükte geçen, yapısı bilinmeyen, başka hiçbir kaynakta bulunmayan kelimelere *hayalet kelime* denir. Bunlar genellikle ilk geçtiği metin veya sözlükte yazım yahut değerlendirme hatası olarak ortaya çıkmışlar, sonra başka sözlüklerde de görünmüşler; dilde hiçbir şekilde var olmamışlardır. *Dîvânü Lugâti’t-Türk*’te (DLT) geçen *çatuk* kelimesi bunların ilk örneklerindedir (Dan-koff 1973, Clauson 1955).

N. Albayrak’ın bu çalışması Türkçeye pek yeni hayalet kelimeler ve anlamlar kazandırmaya namzettir. Bazıları şunlardır: *Aşık-bâz* “aşık oynayan”. Söz varlığımıza bu sözlükle kazandırılan kelime

“*Münkir ile müddeîyi sayma buçuğa koyanı
Gît ahûra tak yuları her kim (ki) aşık-bâz değül*”

beytinde geçmektedir. Yunus, aşık-bâz olmayan, yani aşık oynamayan kimseyi hayvan yerine koymuş oluyor; oysa Yunus’un hayvan yerine koyduğu *aşk-bâz* olmayan, yani âşık olmayan, aşk oyununu oynamayan kimsedir. Âşık olmayanın hayvan yerine konması *Zatî Divanı*’nda da geçer:

“*Aceb bir âşık olmamış kimesne yok mı sizlerde
Hmârım öldi ey sôfî yirine bağlasam anı*” (*Zatî Divanı*, c. III, 1526/6)

Âvâr “(Ar. i. ‘âvâr) 1. Ayıp, kusur. 2. Fesat, bozgunculuk” olarak anlamlandırılan bu kelime aslında *âvâre*’dir. *Âvâre olan* ibaresi vezin gereği *Divan*’ın naşiri tarafından

ulama ile *âvâr'olan* şeklinde okunduğu için Albayrak tarafından yanlış değerlendirilmiştir:

“Bunda şeytâna yâr olan varup anda âvâr'olan
Hazrette yüzi kar'olan erden nazar olmayandır”

Bazılı: Fars. bâzû+lu yapısıyla açıklanan bu kelimeye “1. Kolun omuz ile dirsek arasında kalan bölümünde şişkince kas kitlesi olan (kimse). 2. Mec. Kolu güçlü olan (kimse).” anlamları verilmiştir. *Divan*'da geçen

“Atlarının izi tozlu önleri tabıl bazılı
İle güne hükmi yazlu şu muhteşem begler yatur”

beytinde geçen *tabıl* kelimesi de kendi yerinde “davul” olarak anlamlandırılmıştır. Kelimenin bir yanlış değerlendirmeyle ortaya çıktığı anlaşılıyor. Doğru biçim *tabıl-bâzlu* (< *tabl-bâz*) “davulculu” olmalı idi. Yunus, önleri sıra mehter çalınarak giden beylerin de öldüğünü anlatmaktadır.

Bilig: “Bilgi, hikmet, malumat; Bilim; Akıl, zekâ, şuur” anlamları verilen bu kelimeyi hayalet kelimeler arasına almamız yadırganabilir. Doğrudur, Eski Türkçe dönemi için *bilig* kelimesinden, yukarıda verilen anlamlarla, bahsedilebilir; ancak Eski Türkiye Türkçesi döneminde bu kelimenin *bilü ~ bili* biçiminde olduğu malumdur. Bu durumda madde başındaki *bilig* kelimesi artık hayalet kelime sayılmalıdır.

“Ey Yûnus sen âşık isen îmân biligin berk kuşan
Varlığın degşür yokluğa cümle eksüklik sendedir”

örneğindeki kelime “bilgi, malumat, bilim” anlamındaki *bilig* kelimesi değil, “Ok ve yay kuburu, sadak” anlamındaki *bilik* kelimesidir (*Tarama Sözlüğü = TS*).

Bizâ’“(A. i. biza’): Bir kimseye karşı kötü ve çirkin davranışta bulunma” olarak açıklanan bu kelime;

“Ki gözdür kıymet ider her meta'a
Ya kıymetsize kim eydür bizâ'a”

beytinde geçmekte olup *bizâ*'a şeklinde düzeltilmeli ve “sermaye” vs. anlamı verilmelidir.

Dikçi: “Dedikoducu”. Bu anlamı (?) işareti ile veren Albayrak, Semih Tezcan'ın bu kelimenin “söz taşıyan, dedikoducu” anlamına gelen *dinci* olması gerektiği kanaatinde olduğunu da zikretmektedir. *TS*'ye bakılsaydı bu kelimenin *diñici ~ diñücü* şeklinde yer aldığı görülecekti. Metni yayımlayanın okuyuş biçiminin *diñici / diñçi* olarak düzeltilmesi gerektiği açıktır.

Göri:- “Görebilmek” anlamı verilen bu kelime de örneğe bakıldığında hemen anlaşılacağı gibi yanlış bir morfolojik tahlil sonucu oluşmuştur:

“Kadîm odur görür beni ben ölüyem görimezem”

Fiillerin yeterlik çekimlerinin olumsuz biçimlerinde korunmuş olan bu arkaik morfemi köke dâhil saymak elbette doğru değildir. *ıra-* (doğrusu *ır-*), *ırı-* (doğrusu *ır-*), *kalı-* (doğrusu *kal-*) fiilleri de böyle değerlendirilmelidir.

Karagü: Albayrak'ın sözlükçülüğümüze kazandırdığı sevimli bir hayalet sözcük de budur. “Siyah, kara; kör; karanlık; zaç denilen kara boya” gibi anlamlar verilerek şahit olarak da *Dîvânu Lugâti't-Türk, Süheyl ü Nevbahâr* ve *Yeni Tarama Sözlüğü* (YTS) gösterilmiş, bu kaynaklarda daha çok “karaçu” şeklinde okunan kelime de yukarıdaki şekillerde anlamlandırılmıştır. Oysa örnekte verilen beyitte bu kelime geçmez. Örnekteki kelime “göz, gözbebeği” anlamındaki *karak*'tır:

“Gördün ki bir dervîş gelür yüz vur anun kademine
Senden şey'ullah (şey'an lillâh) idicek kaşun karagun çatmagıl
Süheyl ü Nevbahâr'daki şu beyti de örnek olarak gösterelim:

*Gece gündüz işi idi ağlamak
Açılmazdı çatmış idi kaş karak*” (YTS)

Kaydasuz: Bu kelimeyle ilgili açıklama şöyledir: Kâide > kayda (müzik, ahenk, beste” ve Türkçe olumsuzluk eki *-suz* ile kâйда-suz.) 1. Müziksiz, ahenksiz, bestesiz. 2. Gayda, tulum...” Şimdi bu durumda tanık olarak alınan beyitteki kelimeye hangi anlamı vereceğiz?

“Bu ne hâldür sana ey faydasuz cân
Ki yokdur gayretün ey kaydasuz cân”

Kösülemek: Bu kelimeyi aşağıda *kösülmek* maddesinde ele alacağız.

Sahne: Albayrak, kelimenin XIX. yüzyılda Fransızca *scène* kelimesi karşılığı olarak türetildiğini yazar; bu bilgiyi ilk defa veren *Kâmus-ı Türkî* musannifi Şemseddin Sami'ye göre kelimeyi bizzat kendisi türetmiş ve kullanmıştır. Peki, XIX. yüzyılda türetilen bu kelime 14. yüzyıl için bir hayalet kelime olmaz mı? Yoksa Yunus Emre bilmediğimiz sahne eserleri de mi yazmıştır? Tabii, burada esas yanılan esas alınan metnin naşiridir. Onun *sahne* okuduğu kelime aslında *şahne* “gece bekçisi, su-başı” olmalıdır. Nitekim Karaman nüshasını yayımlayan İ. N. Uysal, beyti şu şekilde okumuştur:

“Uğrı olmuş uğurlar kendü kendüyi çakar
Şahne kendüsi olmuş girmiş zindân içinde” (Uysal, s. 172)

Sığınmagın: Yapılan morfolojik tahlilde *-gIn* eki, tamircinin artırdığı parça gibi elde kalınca [?] işareti konulmuş; kelimeye de “Sığınılacak yer, melce” anlamı verilmiş. Doğru tahlil *sığın-mag+ın* şeklinde olup madde başı *sığınmak* olacaktır.

Yalı: *Yalın* kelimesiyle alakalandırılan ve “çıplak, kından çıkmış veya kından çıkarılmış (kılıç)” anlamı verilen kelime de bir hayalet kelime namzedidir.

“Çokal cevşen bu aşk odına döymez
Okı cânâ batar katı yalıdur”

beytindeki kelime *ya+lı* “yaylı”, katı yalı “sert yaylı” şeklinde anlaşılmalıdır. Kelime eski Türkçeden beri *yā* ve *yay* biçimlerinde kullanılmıştır.

Yuvacı: *Tarama Sözlüğü*'nde geçmeyen bu kelimenin *Güncel Türkçe Sözlük*'te bulunan ve Albayrak tarafından da kullanılan anlamının metinle hiç alâkası yoktur. Kaldı ki, Yunus'un yaşadığı yüzyılda bir Osmanlı sarayından bahsedilemez.

“Dört hâl içinde derviş gerek siyâset çeke

Menzile irmez kalur yol eri yuvacı(sı)”

Bu kelime, kimi nüshalarda da “yuvaca” okunabilecek şekilde kopyalanmışsa da doğrusu *tovaca* ~ *tovuca* olması gerekmektedir. Oldukça erken bir dönemde unutilan ve arkaikleşen bu kelime kimi nüshalarda *ye* harfiyle yazılmışsa da *tovaca* ~ *tovacı* kelimesinin unutulmuş olmasındandır. Bu kelimenin veya kavramın üzerinde biraz daha çalışması gerekmektedir. Necdet Öztürk, “Osmanlı Akıncı Teşkilatında Toycalar” ve Vatan Özgül, “Erken Dönem Osmanlı Tarihçiliği”nde Bir Onomastik Probleminin Çözümüne Dair: Deli-Tovu-Kara” makalesinde bu kelimeyi ele almışlarsa da tatmin edici bir sonuca ulaşamamışlardır. Şimdilik *Tarama Sözlüğü*'ndeki *tovuca* “Bir tür gönüllü asker” karşılığıyla yetinebiliriz.

Yap: “Hile, al, düzen” anlamlarıyla verilen kelimeye *DLT* kaynak olarak gösterilse de *DLT*'deki anlam ile metindeki anlam arasında bağlantı yoktur. Ayrıca “hile, düzen” anlamındaki *yap* kelimesi Türkiye Türkçesinde kullanılmaz.

“Ne kalduk işbu iklimde ağır yüklerin altında

Bu yükleri bu yapıları döküp hâldeş olan kimdür”

beytindeki kelime *yük yap* olarak madde başına alınmalıydı. Kelime *TS*'de *yük yap* “Ev eşyası, pılıpırtı, kapkacak, taşınabilir eşya” anlamıyla verilmiştir. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nde de geçer: “...yükile yapıle ârâm olunup.. (IX, 268a4: Dankoff, 2008)

2.2. Maktul kelimeler: Hayalet kelimeler, gerçekte var olmayan kelimelerin şu veya bu şekilde ihdas edilmesi süreci idi. Bir de var olan kelimelerin yapılarının yanlış değerlendirilmesi sonucu yok edilmesi süreci var. Ne yazık ki, literatürde buna bir ad konulmadığı için bir terimle ifade edemiyorum. Tabii bu iş, bu sözlüğe ve musanifine münhasırdır. Tespit edebildiğim örneklerini veriyorum:

admak: Sözlükte *adamak* olarak verilip “nezretmek” anlamı verilen kelime dikatsiz bir değerlendirme sonucu *ada-* fiil köküyle ilişkilendirilmiştir. Verilen iki örnekte de fiil kökünün *ad-* olarak tespit edilmesi gerektiği açıktır: “...adım adaram...”.

Kösültmek : Kelime, sözlüğe kösülemek olarak alınmıştır. Oysa Türkçede böyle bir kelime yok; bu açıdan kösülemek maddesini hayalet kelimeler arasında da değerlendirmek mümkündür. Kaydedilen birçok anlamdan “boylu boyunca uzanmak, uzanıp yatmak” anlamı verilen örnek için uygun olabilir:

“Çün va 'de ire câna çıka yukaru hâna

Kösülerler ayağum elüm yenüm üstine”

Ancak bu anlamın da metni izaha yetmediği açıktır. Bu esasen metin neşriyle ilgili bir hatadır. Doğrusu Uysal'ın okuduğu ve anlamlandırdığı gibi olmalıdır: *kösült*-“uzatmak” (Uysal 409). Buna göre mısra “Kösüldeler ayağum elüm yenüm üstine” şeklinde olmalıdır.

Sekrimek: Sözlükte *segirdüm* olarak madde başı yapılan ve “Koşma, koşu” vs. olarak anlamlandırılan kelime, *sekridüm* olarak okunmalıdır. Mevcut okuma biçimiyle *sekri*- “sıçramak” fiili ortadan kaldırılmış oluyor:

“Halk hep ayagın turur ben sekridüm oturdum

Geçdüm sadr yirine kalın döşek yirüm düz”

Tayınmak: *Tay* kelimesine “F. s. t̄ay. 1. Denk, eşit, misil. 2. Akran, yaşıt. 3. Bir küfe ağırlığında. 4. İ. Hayvana yükletilen denklere her biri, denk, çuval. 5. Ekin veya ot yığını. 6. Tütün dengi. 7. Kesilmiş tahtalık ağaç.” anlamları verilmiş ve kaynak olarak YTS gösterilmiştir. Oysa YTS’de sadece 4. anlam kayıtlıdır. Kaynak gösterilmese de diğer anlamların *Derleme Sözlüğü* ve *Güncel Türkçe Sözlük*’ten alındığı anlaşılıyor. Ne yazık ki, kelime yanlış tahlil edildiği için, bu gayret boşa gitmiştir. Bu beyitte tespit edilip madde başı yapılması gereken kelime *tayınmak* idi. *Tayınmak* fiili *Tarama Sözlüğü*’nde “Kaymak, sürçmek” olarak açıklanmıştır (YTS).

Toyunmak: Madde başına *toy* “Gençlik sebebiyle deneyimsiz olan, acemi” olarak alınan kelime verilen örneğe göre *toy* değil, *toyunmak* olmalıdır:

Bu dünyâ bir evrendür âdemleri yuducu

Bize dahı gelüben yuda toyuna bir gün

Toyunmak fiili “kendini doyurmak, doymak” anlamındadır (YTS). *Derleme Sözlüğü*’nde *doyunmak* fiili “Karnını doyurmak, doymak” anlamıyla kaydedilmiştir.

Yâ: Yay. Yukarıda hayalet kelime olarak zikrettiğimiz *yalı* maddesinde açıklanmış gibi, *yalı* üretilirken *yâ* “yay” kelimesi (veya varyasyonu) ortadan kaldırılmıştır.

2.3. Diğer yanlışlar: Kelimelerin sözlüğün musannifi veya *Divan*’ın naşirleri tarafından yanlış okunması sonucu ortaya çıkan yanlışlıklar; yine kelimelerini yapısını veya etimolojisini bilmemekten kaynaklanan yanlışlar da bir yekûn tutuyor.

Ân, *în*: “Cân olam hem ten olam hem ân olam hem ân olam” mısrasındaki *ân* kelimesi “güzellik, alım, câzibe”, *în* kelimesi ise “peynir vb. yiyeceklerde beklemekle kazanılan lezzet...” olarak anlamlandırılmıştır. Bu kelimelerin Farsça, sırasıyla, “o” ve “bu” anlamlarındaki zamirler olduğu apaçıktır. N. Albayrak, iyi ki bu sözlüğü Orhan Şaik Gökay’ dan sonra yazmış; yoksa dilinden kurtulamazdı. Merhum Hoca muhtemelen derdi ki: “Bu nerde, peynir nerde?...”

Arayış ~ Ârâyış: N. Albayrak’ın yazılışları birbirine benzeyen kelimeleri köken ve anlam itibarıyla birbirine karıştırdığı örnekler de var. *Arayış* kelimesi de tamamen yanlış değerlendirmeye dayalı olarak izah edilmiştir. Bugünün ne aradığını da bil-

meyen yarı münevver, yarı entel okumuşlarının “özellikle manevi alanlardaki arama durumları”, doğrudur, “arayış” olarak adlandırılabilir; ancak Yunus’un kendisinde olmadığını, başka “âşik”larda, başka ‘derviş’lerde olduğunu söylediği şey ‘ârâyiş’ yani “süs ve gösteriş”tir.

Âgâz ~ ağız: Ağız maddesine “ağız” anlamı verilmiş ve *âğâz* maddesine gönderilmiştir. Gidip baktığınızda *âgâz* “1. Ağız. 2. mec. Konuşma tarzı” anlamı verilmiştir. Birinci örnek de şudur:

“Çü *âgâz* etdi ki sözünü diye
Kulak tutdu akıl o kelecîye”

Doğrusu, ağız ile *âgâz* arasında kurulan bu ilişkiyi, ilişki bile değil, aynılığı görünce, düşünmeden edemedim: Ağız *âgâz*’dan yahut *âgâz* ağız’dan gelmiş olabilir mi?

Danışman ~ Dânişmend: Sözlükte *danışman* kelimesine “Bilgisinden ve fikirlerinden faydalanılan kimse, müşavir” anlamı verilmiş; bu, çalışmanın tamamına yayılmış olan anakronik yaklaşımın ürünüdür. Bu anlamdaki *danışman* kelimesi neolojizmdir. *Yunus Emre Divânı*’ndaki *danışman* ise Far. *dânişmend* kelimesinin Türkçeleşmiş şekli ibarettir ve “bilgili kişi, hoca, öğretmen” anlamlarına gelir.

Kal ~ Kâl “Deli, çılgın”dan “yaşlı adam”a, “olgunlaşmamış meyve”den “laf, söz”e kadar 7 anlamı verilen bu kelimeye, Türk Dil Kurumu *Büyük Türkçe Sözlük*’teki “kırkılmış koyun yünü”, “manda, manda yavrusu” gibi anlamlar da katılabilir. Sanırım N. Albayrak, bu kelimenin anlamını ararken, nereden aklına geldiyse Sagayca sözlüğe bakmış. Hiç yorulmayıp da *Türkçe Sözlük*’e bakılmış olsaydı kelimenin “söz, kelam” anlamında olduğu görülmüş olurdu. Kelime şüphesiz Ar. *kâl* olup “söz” anlamından başka bir anlam taşımamaktadır. Kâlden hâle geçmek de ehl-i dil için mühim bir mertebedir.

Güç ~ Göç: Güç “zor, müşkil, çetin” kelimesi için verilen örneklerden ilki olan;

“Götürmedi kimsene kimsenenün gücünü
Güç götürdüm diyenler eli erince imiş”

beytindeki tanıklar yanlış okunmuştur. Bu kelimeler *göç* olarak düzeltilmelidir.

İssı ~ İssi: “Sahibi” anlamları verilen bu kelimeler arasında ne gibi bir fark yahut köken birliği olduğu izah edilmemiştir.

Kaba ~ Kaya: *Kubbealtı Lûgati Misâlli Büyük Türkçe Sözlük*’teki biçimiyle anlamlandırılan kaba kelimesi, verilen tanığı anlamak için yeterli değil, hatta ilgisizdir. Burada metnin naşirinin yanlış okuması sayın Albayrak tarafından aynen kabul edilip metnin bağlamıyla da ilgisi düşünülmeden anlamlandırma yoluna gidilmiştir. Oysa bu şiirin bütününe hâkim olan kafiye düzeni göz önünde tutulduğunda *kaba* okunan kelimenin *kaya* olması gerektiği açıktır. Düzeltilmiş şekliyle söz konusu beyit şöyle olmalıdır:

“N’olaydı ben anı göre-y-idüm bu gözle

Ne döysün bu gözler döyimez kayalar”

Uya: Sayın Albayrak’ın, *Yunus Emre Sözlüğü*’nü, yer yer, Mustafa Tatçı’nın neşrinden (1998) geri götürdüğü durumlar da vardır. *uya* kelimesine yer verilmemiş olması bunlardandır. *Usan* kelimesi için tanık olarak gösterilen

“Ne bilsün bu aşkı usanlar uyalar

Ne döysün bu yola azıksuz yayalar”

beytinde geçen *uya* “ahmak, sersem, ebleh; kâhil, tembel (TS)” kelimesi bu çalışmada mutlaka yer almalıydı.

Yıgmak “Tepeleme bir yığın hâline gelecek şekilde üst üste koymak. 2. Toplamak, biriktirmek” anlamları verilen kelimenin tanık olarak gösterilen beyitte geçen kelime ile ilgisi yoktur. Beyitte geçen *yıg-* fiili “Menetmek, engel olmak” anlamındadır:

“Hakdan yıgar ol seni nen varısa vir gider

Ne beslersin bu teni sinde kurt kuş yir gider”

2.4. Yanlış örnekler gösterme:

Sayın Albayrak’ın tanıdığından, bildiğinden şüphe olmayan kelimelere tanık gösterirken yaptığı hatalar da var. Bunlar çalışmayı ikinci, hatta üçüncü bir gözün görmemesinden kaynaklanıyor. Birkaç örnek vereyim:

Ârâm “durma, dinlenme; rahat, huzur” maddesindeki ilk tanıkta geçen ilgili kelimenin *ârâm* ile hiç ilgisi yoktur. Albayrak *ar-* “yorulmak” fiilinin çekimli şeklini yanlış değerlendirerek onu “ârâm” sanmıştır:

“Ne yörüiyem ne hod aram ne irak sefere varam”

Arı “temiz, saf, eksiklik ve kusurdan münezzeh” maddesindeki ikinci tanıkta iki mısradan da arı kelimesi geçmiş, ikisi de italik dizilmiş; yani ikisi de tanık gösterilmiştir. Oysa bu beyitte birinci arı “temiz”, ikincisi ise “namusu, hayâsi” anlamındadır (*âr+ı*).

Kalmış kelimesinin Eski Türkiye Türkçesi döneminde “düşkün, âciz” anlamları varsa da, sözlükte verilen örneklerin hiç biri bu anlama uygun olmayıp birinci örnekteki kelime *kalmış* değil *kulmaş* olmalıdır:

“Aynı hırs ol olmuşdur nefesine ol kulmaşdur

Gendüye düşmân olmuş yavuz yoldaşa benzer”

Sınıflandırarak vermeye çalıştığımız bu eksik ve yanlış örnekler açıkça göstermektedir ki, elimizdeki sözlük Yunus Emre’yi anlamaktan ziyade yanlış anlamamıza veya hiç anlamamamıza sebep olabilecek niteliktedir. Ortaya konulan kelime ve anlam listesi, erken dönem Anadolu Türkçesi hakkında yanlış bilgilerin oluşmasına yol açacaktır. Sayın Albayrak’ın sarf etmiş olduğu özverili gayretin hedefine ulaşması için atılması gereken son adım atılmamış; eser, bu işin bilimsel sorumluluğuna or-

tak olacak bir filolog tarafından gözden geçirilmeden yayımlanmıştır. Kitapta burada ele almaya gerek görmediğimiz pekçok imla veya işaretleme hatası da vardır. Şimdi Dergâh Yayınlarına ve Sayın Albayrak'a düşen görev, eldeki nüshayı bir şekilde toplatarak yeni ve düzeltilmiş bir edisyon hazırlamaktır.

Kaynaklar

- Albayrak, N. 2014: *Gönül Çalab'ın Tahtı: Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 992 s.
- Ayvazoğlu, B. 2014: *Yunus Ne Hoş Demişsin: Cumhuriyet Sonrası Yunus Emre Yorumları*, Kapı Yayınları, İstanbul, 240 s.
- Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti* 1987: red. E. E. Oruçov, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Nesimi Adına Dilçilik İnstitüsü, IV. Cild, Bakı.
- Clauson, G. 1955: "Turkish Ghost Words" *Journal of the Royal Asiatic Society*, 3-4, 124-138.
- Dankoff, R. 1973: "A Note on Khutü and Chatuq", *Journal of the American Society*, Vol. 93, No. 4, s. 542-543.
- Dankoff, R. 2008: *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü*, Katkılarla İngilizceden çeviren: Semih Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Emrî Divânı* 2002: haz. M. A. Yekta Saraç, Eren Yayıncılık, İstanbul, 389 s.
- Güncel Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts
- Kubbealtı Lûgati Misallî Büyük Türkçe Sözlük* 2005: İlhan Ayverdi ; redaksiyon Ahmet Topaloğlu, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005. 3 c.
- Mesîhî Divânı* 1995: haz. Mine Mengi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 316 s.
- Nesîmî Divânı*, 1990: haz. Hüseyin Ayan, Akçağ Yayınları, Ankara, 437 s.
- Özgül, V. 2013: "Erken Dönem Osmanlı Tarihçiliği'nde Bir Onomastik Probleminin Çözümüne Dair: Deli-Tovu-Kara" *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 42, s. 373-394.
- Öztürk, N. 2008: "Osmanlı Akıncı Teşkilatında Toycalar" *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 19, İstanbul, 77-87s. 77-87.
- Tarama Sözlüğü*: XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanımlarıyla, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Yeni Tarama Sözlüğü* 1983: Düzenleyen: Cem Dilçin, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, XI+483 s.
- Tatçı, M. 1998: *Yunus Emre Divânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, X+790 s.
- Usûlî Divânı* 1990: haz. Mustafa İsen, Akçağ Yayınları, Ankara, 243 s.
- Uysal, İdris Nebi 2014: *Yunus Emre Divânı (Karaman Nüshası)*, Kesit Yayınları, İstanbul, 499 s.
- Zatî Divânı* 1970: haz. Ali Nihat Tarlan, 2. c., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 507 s.
- Zatî Divânı* 1987: haz. Dr. Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, III. cild, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 527 s.